Вплив воєнних дій на ландшафти Донбасу

ТЕТЯНА СОРОКІНА

Що таке белігеративні ландшафти?

Історія розвитку людства – це історія воєн. Зі зміною театру бойових дій змінюються ландшафти цих територій. Белігеративні (від лат. beligero – вести війну) ландшафти – це ландшафти, які формуються в районах ведення бойових дій. Це залишки вирв від вибухів, окопи, траншеї, протитанкові рови та інші сліди воєн, які з'являються в наш час на території АТО й створюють постійні джерела небезпеки для навколишнього світу.

Як було до війни?

На території Донбасу сформувалася унікальна мережа об'єктів природно-заповідного фонду України. Серед них – „Степовий заповідник", у складі якого „Хомутовський степ", який у 1947 році одержав статус державного заповідника республіканського значення. На його території зберігаються й охороняються рослини групи рівнинного різнотравно-типчаково-ковилового степу: катран, кермек, горицвіт, тюльпан, волошки, кашка, ковили, пирій, фіалки, мигдаль, дрік, карагана, м'ятлик, шавлія та ще сотні інших рослин, які прикрашають степ.

„Кам'яні могили" – гірська країна та унікальна геологічна пам'ятка, що збереглася до наших днів. Вік гранітів заповідника „Кам'яні могили" – приблизно 2 млрд років. Абсолютна висота окремих верхівок цих гір сягає до 100 м, але колись вона була понад 3 км.

Відділення заповідника „Крейдяна флора" розташоване на правому крутому березі ріки Сіверський Донець. Половина лісових угрупувань припадає на сосну крейдову, а половина – на байрачні діброви.

Особлива гордість Українського степового природного заповідника – ковила. У степу росте безліч рослин, що занесені до Червоної книги України. За цим показником він не має собі рівних у світі. Кожен степовий заповідник – це екосистема зі своєю різноманітною природою, з якою людина повинна час від часу звіряти свою діяльність.

Рослинний світ крейдяних схилів Святих гір давно привертав увагу вчених, які ставили питання про збереження цієї видатної пам'ятки природи. Учені називали ці місця справжньою країною живих викопних. У 1975 році вони були визнані Національним природним парком „Святі гори". Регіональні ландшафтні парки створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення. На Донбасі були такі парки „Донецький кряж", „Зуївський", „Клебан-Бик", „Краматорський", „Меотида", „Слов'янський курорт".

Ландшафт Донецького кряжа (донецький лісостеп) – це степ, у якому чергуються масиви штучних насаджень і байрачних лісів. Тут росло понад 500 видів рослин, серед них багато ендеміків, занесених до Червоної книги України; жили лосі, кабани, косулі, заєць-русак, лисиця, вовки, багато видів птахів. На території регіонального ландшафтного парку існував курган Савур-могила, одна з високих точок Донецького кряжа (277,9 м) з меморіальним комплексом, який повністю знищено.

Ландшафтні парки „Зуївський", „Меотида", „Донецький кряж" за розпорядженням керівника Донецької обласної військово-цивільної адміністрації від 07.06.2016, на жаль, ліквідовано…

Що маємо нині?

Унаслідок бойових дій на території Донецької та Луганської областей відбулося забруднення земель і порушення ландшафтів природно-заповідного фонду. Постраждали території відділення Українського державного степового природного заповідника „Хомутовський степ", національних природних парків „Меотида" та „Святі гори", регіональних ландшафтних парків та заповідників „Донецький кряж", „Слов'янський курорт", „Краматорський", „Зуївський", „Клебан-Бик", „Провальський степ", „Трьохізбенський степ", „Станично-Луганське". Численні об'єкти природно-заповідного фонду Донбасу постраждали від будівництва фортифікаційних споруд, вирубки лісових насаджень, лісових і степових пожеж.

Наші дослідження

Ми спробували дослідити, як змінюються ландшафти під впливом військового чинника та виявити його негативні наслідки на довкілля. Найбільш руйнівними для навколишнього середовища виявилися масовані безперервні артобстріли та використання важкої гусеничної техніки.

Вплив різних видів зброї на ландшафти проявляється по-різному. Одним із головних чинників є ударна хвиля, яка порушує однорідність ґрунтового покриву, вбиває фауну, мікроорганізми, руйнує рослинність. Утворюються вирви, руйнується тонкий шар гумусу, часто на поверхні виявляються безплідні і дуже кислі нижні ґрунтові або підґрунтові горизонти. Кратери від знаряддя порушують рівень ґрунтових вод. Заповнюючись водою, вони створюють сприятливе середовище для розмноження комарів і москітів. Вирви зберігаються надовго і стають невід'ємною частиною антропогенного рельєфу.

Унаслідок обстрілу „Градами" і пожеж у зоні АТО знищено понад тисячу гектарів національного парку. Постраждали такі цінні для України степові території, адже саме в степах росте найбільша кількість червонокнижних рослин. Порушується біологічний кругообіг речовин і ґрунтоутворення, що призводить до вилучення цих територій із сільськогосподарського використання земель та природнозаповідного фонду України. Зазвичай змінені геосистеми менш стійкі, ніж первинні, оскільки природний механізм саморегулювання в них порушений. Для часткового відновлення необхідно 10–15 років.

Що робити?

- Порушення біологічного кругообігу речовин і ґрунтоутворення вимагає постійного моніторингу навколишнього середовища вже сьогодні.
- Після завершення воєнних дій в зоні АТО нам доведеться докласти зусиль для відновлення майже повністю зруйнованих територій природних заповідників „Провальський степ", „Станично-Луганське", „Крейдяна флора", великої частини Національного природного парку „Святі гори".
- Белігеративні ландшафти після закінчення бойових дій можна використати для розвитку туризму у регіоні. Вони є живою історією і відображають особливості формування сучасних природних умов нашого регіону.

Сорокіна Тетяна Антонівна,
вчитель географії
Білицької ЗОШ І-ІІІ ступенів № 8
Добропільської міської ради
Донецької області,
лауреат ІІ Всеукраїнського Інтернет
конкурсу „УЧИТЕЛЬ РОКУ-2017"
за версією науково-популярного
природничого журналу „КОЛОСОК"
у номінації „ГЕОГРАФІЯ"